

prof. dr. G. Teitler

hoogleraar militaire geschiedenis KIM

Carl von Clausewitz en het gevecht

Carl von Clausewitz heeft de roep verworven een moeilijk schrijver te zijn. Die reputatie, gevoegd bij de omvang van zijn werk en de ingewikkeld aandoende opzet van zijn posthuum gepubliceerde geschriften, heeft ertoe geleid, dat er gewoonlijk met ontzag over zijn bijdrage tot de krijgswetenschap wordt gesproken. Dat ontzag vloeit tevens voort uit de schroom, die mensen nu eenmaal bevangt als zij zich wagen op voor hen tamelijk onbekend terrein. Gelukkig komt von Clausewitz aan deze verlegenheid tegemoet door zijn grondgedachte kernachtig samen te vatten. Het krijgsbedrijf stelt hij zich voor als een keten van middel-doelrelaties. Het gevecht, het niveau van de tactiek, houdt het gebruik van militaire middelen op het slagveld in. Dat tactische gebeuren draagt vervolgens de bouwstenen aan voor de strategie, die dan ook wordt gezien als het gebruik van het gevecht ten dienste van wat de strijdende partijen met de oorlog wensen te bereiken. Die oorlog zelf ten slotte heeft dan weer de algemene belangen van de staat te bevorderen. Tactiek—strategie—oorlog—staatsbelang, met de laatste factor als het gewichtigste en dus bepalende element, waaraan de overige ondergeschikt behoren te blijven. Tevens is daarmee dan het primaat van de politiek aangegeven boven het militaire gebeuren en — binnen dit laatste kader — van de strategie boven de tactiek.

De plaats van de tactiek

Toch ligt voor degene die in kort bestek kennis wil nemen van de denkbelden van von Clausewitz bij dit al een adder onder het gras verborgen. Het bovengeschetste beeld is immers niet volledig. Velen — vooral geïnteresseerd in het bevestigd krijgen van het primaat van de politiek uit een zo onverdachte bron als de pen van een Pruisische generaal — zullen het erbij willen laten. Wat evenwel ont-

breekt, is von Clausewitz' stelling, dat de keten van tactiek naar staatsbelang ook in omgekeerde richting moet worden afgewikkeld. En in dié afwikkeling komt de tactiek, het gevecht, juist als het belangrijkste element naar voren. Duidelijk laat von Clausewitz uitkomen dat — wanneer het tot een oorlog komt — de uiteindelijke beslissing op het slagveld valt. De uiteindelijke krachtmeting vindt dan plaats op het tactische niveau, en de afloop van dit treffen toetst de waarde van de gekozen strategieën en bepaalt de uitkomst van de oorlog. Alle voorbereidingen tot de krijg, alle voorstellingen die men zich daaromtrent heeft gemaakt, vinden hun uur van waarheid op het slagveld. Hoe volledig die voorbereidingen ook zijn geweest, hoe flexibel ook de gekozen strategie, indien men niet erin slaagt deze zaken op het slagveld tot gelding en een goede afloop te brengen, dan baten zij uiteindelijk weinig. Over staatsbe-

Carl von Clausewitz

(uit: I. Krumpelt — Die grossen Meister der Kriegskunst, Clausewitz, Moltke, Schlieffen. Mittler & Sohn, Berlin (1960))

langen en strategieën wordt dus op het tactische niveau beslist: het domein bij uitstek van de militair.

Door deze opmerkingen wordt von Clausewitz' stelling over de verhouding politicus-militair genuanceerd. De politicus blijft waken over en verantwoordelijk voor het staatsbelang, óók in tijd van oorlog. Overigens blijkt echter over dit hoge belang uiteindelijk op een veel lager niveau te worden beslist. Aan de afstemming op elkaar van staatsbelang, strategie en tactiek worden dus hoge eisen gesteld. Alle betrokkenen dienen zich daarbij terdege bewust te blijven van hun wederzijdse afhankelijkheid. Verder komt naar voren welk een centrale betekenis von Clausewitz toekent aan de toetsende werking van het gevecht. Een oorlog is een krachtmeting op grote schaal. De proef op de som wordt echter in het gevecht genomen. Alles wat een staat aan voorbereidingen heeft getroffen, wordt dan in de weegschaal geworpen. Deze toetsende functie wordt door von Clausewitz zelf vergeleken met wat in de economie op de markt plaatsvindt. Tijdens het gewapende treffen wordt beslissende informatie uitgewisseld omtrent de krachtsverhouding tussen de partijen. Zonder deze uitwisseling blijft men daaromtrent gissen en kan onderling geen realistische koersverhouding worden bepaald. Het gevecht stelt voorts vast wat de partijen terugkrijgen voor hun investeringen en geeft uitsluitsel over de kwaliteit daarvan. Het gevecht doet ook de partijen voeling houden met de realiteit en voorkomt dat windhandel wordt gedreven. Op basis, tot slot, van de uitkomst van geleverde gevechten wordt een wisselkoers bepaald die — voor een zekere tijdsduur — door beide partijen als geldend wordt aanvaard.

Op basis van zo'n uitkomst bv. kunnen enkele Israëliëse krijgsgevangenen soldaten tegen honderden Palestijnen worden geruild. Onvrede met zo'n wisselkoers kan natuurlijk aanleiding ertoe geven aan een bijstelling te willen werken. Noodzaak zal daarbij echter zijn de tegenpartij van de „redelijkheid” van die wens te overtuigen. Opnieuw zal het gevecht dan uitsluitsel daarover moeten geven; zonder dat valt te betwijfelen of de tegenpartij zich bij een herziening van die ruilvoet zal neerleggen. Voor de goede orde: von Clausewitz bepaalt hier de *functie* van het gewapende treffen in het verkeer tussen staten. Van een militaristische verheerlijking van het gevecht is natuurlijk geen spra-

ke, zomin als van een pleidooi zich in een eenmaal uitgebroken oorlog voortdurend in gevechten te verliezen. Ten eerste gaat von Clausewitz niet verder dan te stellen dat in oorlogen krachtsverhoudingen worden blootgelegd. In de tweede plaats zijn die krachtsverhoudingen bepalend voor de naoorlogse betrekkingen tussen de bij het conflict betrokken partijen. En tot slot stelt hij dat alleen het gevecht omtrent die krachtsverhoudingen een realistische toetsing verschaft. Uiteindelijk vormen dus tactische confrontaties de sleutel tot de naoorlogse situatie. Ernst en bluff, nuchterheid en illusies, gedegenheid en nonchalance, zelfkennis en zelfoverschatting, al deze elementen worden in het gevecht gewogen. Ook politici zien hun lot (en dat van degenen wier belangen zij behartigen) door deze, van militairen afhankelijke, afweging beslist.

Ritualisering

Nu de toetsende functie van het gevecht is bepaald, valt vervolgens op dat deze invloed lang niet altijd welkom is bij de in een conflict gewikkelde partijen. Verschillende overwegingen brengen hen vaak ertoe terug te schrikken voor wat het gevecht aan waarheden blootlegt. Al heel eenvoudig kan deze huiver worden veroorzaakt door het sterke vermoeden de zwakkere te zijn. Het gevecht heeft men dan niet nodig om aan deze zwakte te worden herinnerd. Liever dan zich vroegtijdig aan een toetsing te onderwerpen, stelt men het treffen uit tot het moment dat men zijn kansen gunstiger acht. Ook de vrees illusies te moeten opgeven, kan partijen ertoe bewegen het gevecht uit de weg te gaan. Hierbuiten kan men wellicht nog boven zijn stand blijven leven. Het gevecht daarentegen prikt pretenties meedogenloos door en stelt bluffpoker aan de kaak. Denkbaar is ook dat men ertegen opziet personeel en materieel in het gevecht te brengen, gezien de gevolgen die dat zou kunnen hebben voor de krachtsverhouding ten opzichte van een derde partij. Partij A zal tegenstander B niet vrezen, maar aarzelen zich in de strijd tegen hem te verzwakken, aangezien partij C al evenmin valt te vertrouwen. Weer een andere weigering het gevecht aan te gaan kan haar oorzaak vinden in de vrees voor de binnenlands-politieke repercussies van een onverhoopt nadelige uitslag van de strijd. Waar de krijgsmacht een be-

langrijke taak vindt in het bewaren van de binnenlandse orde, zal bij de heersers van dat land een alleszins begrijpelijke huiver bestaan dit machtsapparaat in een burenruzie schade te laten oplopen. Zelfs verlies aan niet meer dan prestige kan dan al vergaande gevolgen meebrengen.

Wat ook de achterliggende reden is, lang niet altijd staan dus de bij een conflict betrokken partijen te trappelen het gevecht aan te gaan. De toetsende, onthullende werking die van dat treffen uitgaat, kan zaken aan het licht brengen die men liever zo lang mogelijk verborgen houdt. Met dat al echter bevinden de betrokkenen zich wel nog steeds in een conflict. Tevens blijven zij bijzonder veel belang stellen in hun onderlinge krachtsverhouding. Het is dan ook niet nieuwsgierigheid waaraan het hen schort. Het is de behoefte die belangstelling te bevredigen door middel van het gevecht. Het gewapende treffen wordt vermeden, niet echter het conflict. Begrijpelijk is dan ook dat de in een dergelijke situatie belande partijen naar alternatieven zullen zoeken voor het treffen. Waaraan zij immers behoefte blijven gevoelen, is aan de informatie omtrent hun relatieve gewicht. Alle alternatieve middelen die hen deze informatie kunnen verschaffen zijn welkom. Pas als dit repertoire niet voldoende opbrengt, zal (schoorvoetend) tot het gevecht worden besloten. Eerst als de alternatieven niet naar bevrediging blijken te werken, grijpt men naar wat von Clausewitz aanpreeft als informatiebron bij uitstek: de slag.

Dat hier wordt gewezen op het belang van gevechtalternatieven, houdt natuurlijk verband met ontwikkelingen in het Oost-Westconflict. Juist hierin valt immers op, dat — nu beide partijen op een „second strike capability” kunnen bogen — het gevecht als middel om uitsluitel over de krachtsverhoudingen te verkrijgen veel, zo niet alles, van zijn bruikbaarheid heeft ingeboet. Aangezien echter de behoefte aan kennis daaromtrent van eminent belang blijft, en het wel en wee van honderden miljoenen raakt, neemt in de Koude Oorlog het zoeken naar gevechtalternatieven een belangrijke plaats in. Juist om deze reden kan het nuttig zijn stil te staan bij situaties uit het verleden, die evenzeer werden gekenmerkt door belangstelling daarvoor. Zo valt wellicht aan de hand van enkele historische voorbeelden licht te werpen op ontwikkelingen nú.

Als eerste, en extreem, voorbeeld van gevechtsvervanging valt dan te wijzen op conflicten tussen stammen en staatjes, waarin de beslissing werd overgelaten aan een treffen tussen twee, de partijen vertegenwoordigende, kampioenen. Geloof in het godsgericht vormde in die gevallen ongetwijfeld een dominerende factor. Verder dient echter te worden gewezen op het meespelen van zuinigheidsoverwegingen. De uitkomst van de „kampioenschapswedstrijd” kon immers een algemeen en kostbaar treffen voorkomen en op goedkope wijze uitsluitel verschaffen over de vraag aan welke partij de overwinning toekwam. Zeker in gevallen waarin voor beide partijen dezelfde godheid in het geding was, kon het moeilijk zijn achteraf de uitslag van de tweekamp in twijfel te trekken en alsnog de algemene strijd te zoeken. Op dat geforceerde streven — tegen de uitkomst van het godsgericht in — kon dan immers geen zegen meer rusten. Een tweede voorwaarde de uitslag van de tweekamp algemeen aanvaard en erkend te krijgen, hield in dat het gevecht strikt volgens de geldende regels moest worden uitgevochten. Zo goed als bij andere gelegenheden, waar bovennatuurlijke krachten werd gevraagd zich met het menselijk verkeer in te laten, was ook bij het tweegevecht de vorm waarin het zich voltrok hoogst belangrijk. Rituele gebruiken omringden dus de strijd. Bovendien moesten die het gevecht eerlijk laten verlopen en de mogelijkheid uitsluiten dat de uitkomst achteraf, op basis van vermeend vuil spel, ter discussie werd gesteld.

De stilering en ritualisering van de tweekamp dwongen de strijd in een tamelijk strak patroon. Het gevecht had zich volgens bepaalde, vaste procedures te voltrekken en kende dan ook een overzichtelijk, gestructureerd verloop. Deze stilering vormde ook een van de belangrijkste kenmerken van het middeleeuwse riddertoernooi en droeg mede ertoe bij van dit gebruik een schouwspel te maken dat steeds grote aantallen bezoekers trok. Vorm en inhoud, ritueel en gevecht waren beide belangrijk en werden door toeschouwers en betrokkenen gelijkkelijk gewaardeerd. Deze inbedding van het gevecht in steeds ingewikkelder en omslachtiger procedures had echter óók tot gevolg, dat de ridderstrijd als krijgsvorm aan verstarring begon te lijden. Patronen, handelingen en gebruiken lagen vast. Zij werden weliswaar steeds verder verfijnd, maar van ontwikkeling was hier-

De tweekamp als krijgsvorm

(uit: C. Canby — Geschichte der Waffe. Ed. Rencontre, Lausanne (1963))

bij geen sprake. Evolutie bleef achterwege, veel-
eer trad involutie op: een afsluiting van wat niet
aansloot bij het ridderbedrijf.

Involutie bracht gekunsteldheid mee, een gevaar
dat hier en daar wel werd onderkend, maar waar-
tegen niet zo eenvoudig iets kon worden onder-
nomen. Een maatschappelijk aanvaardbaar krijgsal-
ternatief voor het ridderdom ontbrak voorlopig.
Sterker nog: juist de vorst had belang bij de hier-
boven aangestipte ritualisering. Zonder deze bleef
het feodale ridderschap immers een maatschappe-
lijk en politiek hoogst turbulente factor vormen.
Het streven van de vorst naar een geordende, wel-
varende, centraal bestuurde staat werd hierdoor
keer op keer doorkruist. Met andere woorden: dit
ridderschap diende te worden getemd. Behalve
andere maatregelen, zoals de opneming van de
ridder in een door de vorst gecontroleerde krijgs-
macht, speelde bij dit temmen ook het riddertoer-
nooi een rol. De aard van het ridderschap bleef be-
houden, maar werd in minder destructieve banen
geleid. Ongebreidelde gewelddoefening, die de
eigen samenleving teisterde, werd uitgebannen.
Het spiegelgevecht trad ervoor in de plaats.
De krachtmeting tussen de ridders — een voor hun
levensstijl onmisbare zaak — bleef gehandhaafd.

Zij werd echter aan een strak ritueel gebonden.
De belangen van de vorst waren hiermee gediend,
al moest hij hiervoor een prijs betalen. Deze ritua-
lisering bracht immers involutie mee, alsmede ge-
kunsteldheid en de neiging zich van andere, nieu-
we krijgsvormen af te sluiten. Hiertegenover ge-
plaatst in rechtstreekse confrontaties, bracht de
ridderformatie het steeds vaker slecht ervan af.
Vlaams en Zwitsers voetvolk bereidde het ridder-
leger zo een einde. De individuele ridder kon hier-
aan ontkomen door zich aan de nieuwe realiteit
aan te passen. Hij moest dan afstijgen en zich te
voet aan de spits van de nieuwe formaties gaan op-
stellen. Voor degene echter, die zich van het rid-
derideaal niet los kon maken, was in het nieuwe
militaire bestel geen plaats. Het riddertoernooi
had de vorst belangrijke diensten bewezen. De
keerzijde van de medaille was echter het verwar-
ren van ritueel en werkelijkheid, van het spiegel-
gevecht met het slagveld. Dit had voor vele rid-
ders persoonlijk en voor hun maatschappelijke po-
sitie uiteindelijk hoogst bedenkelijke gevolgen.
De vorst kon niet anders dan — tegen veel geld —
met het voetvolk verder gaan. „Pas d'argent, pas
des Suisses”, en zonder Zwitsers voorlopig geen
geloofwaardige defensie!

Uit deze beschouwing valt op te maken, dat aan de krachtmeting buiten het slagveld om ernstige nadelen kunnen zijn verbonden. Alleen het gevecht, bepaald von Clausewitz, verschaft duidelijke informatie omtrent de vraag hoe de kaarten in militair opzicht zijn geschud. Hoeveel belangen dan ook ermee zijn gemoeid de gevechtsconfrontatie te ontwijken, bij deze uitwijkmanoeuvre dient men zich steeds bewust te zijn van de gevolgen. Gevechtalternatieven verschaffen zeker een bepaalde hoeveelheid informatie omtrent de heersende krachtsverhoudingen. Een echte, niet aan te vechten toetsing blijft evenwel achterwege. Bovendien kan het alternatief — althans in het hierboven behandelde voorbeeld — ingebed raken in een gedragsstilerende die de betrokkenen van de werkelijkheid vervreemdt. Dit laatste punt is trouwens niet iets wat slechts de laat-middeleeuwse tweekamp heeft gekenmerkt. Gevechtalternatieven kunnen alleen dan functioneren, wanneer zij door beide partijen worden aanvaard. Hieruit volgt dat de betrokkenen beginnen met regels overeen te komen, hoe zij zich bij de hantering van dat alternatief hebben te gedragen. Binnen het kader van dat alternatief worden afspraken gemaakt, signalen en symbolen geregeld. Vervolgens moeten deze in acht worden genomen, wil het nieuwe krachtmetingsmiddel aan de gestelde verwachtingen voldoen. Juist dit laatste punt echter loopt weer grote kans uit te lopen op ritualisering, op stilerende van de contacten tussen de rivalen en op wat hiervoor involutie is genoemd.

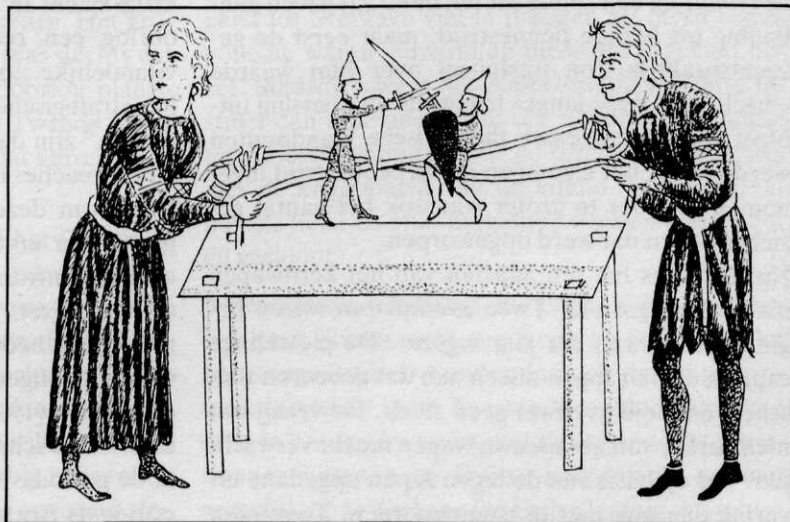
Als tweede voorbeeld van een dergelijk proces

valt te wijzen op de grote herfstmanoeuvres uit de periode van oplopende Europese spanningen aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog. Bij deze evenementen was imponeringsritueel in het geding, met een nasleep van feodale pracht en praal. Buitenlandse waarnemers waren daarbij steeds aanwezig en vormden — als degenen waarop dat ritueel voornamelijk was gericht — zelfs een onmisbaar onderdeel van de gehele entourage. Rivalen bewerkten elkaar dus via een omweg, en steeds was het ritueel mede gericht op afschriking en overbluffing. Mocht de opzet slagen, dan vielen op wel bijzonder goedkope wijze internationale geschillen te beslechten. De grote herfstmanoeuvre vervulde dan de toetsende werking, die eigenlijk aan het gevecht toekwam. Een neveneffect was echter weer het gevaar in een schijnwereld te belanden. Zo goed als het riddertoernooi in involutie was ontaard, zo goed kwam ook de herfstmanoeuvre op dit hellende vlak terecht. Zij was bedoeld de werkelijkheid na te bootsen en vriend zowel als vijand een imposante kijk te verschaffen op wat men aan militaire middelen kon mobiliseren.

In de praktijk bleef deze manoeuvre echter ten slotte in ritueel gedrag steken. Voor de gelovige deelnemers zou dat — naar in 1914 bleek — een groot aantal bedenkelijke gevolgen hebben. De confrontatie met de tegenstander in het werkelijke gevecht kwam toen immers als een pijnlijke verrassing: men bleek zich in het recente verleden aan gekunstelde krijgsvarianten te buiten te zijn gegaan. Men bleek spiegelgevechten te hebben geleverd tegen een denkbeeldige vijand. In de

Het marionettenspel als spiegelgevecht

(uit: jkvr. dr. J. M. van Winter — *Ridderschap, ideaal en werkelijkheid*. Van Dishoeck, Bussum (1965); ook de omslagprent stamt uit deze bron)

werkelijke krachtmeting bleef van deze voorstellingswereld nauwelijks iets overeind.

In de ban van het spiegelgevecht

„There is no substitute for victory”, beweerde MacArthur. Er is, zou von Clausewitz hebben kunnen zeggen, geen vervanging voor het gevecht. Althans niet voor wie in het bepalen van krachtsverhoudingen is geïnteresseerd. Toch kan men, zoals al is gesteld, om tal van redenen wel deze belangstelling koesteren, maar toch terugschrikken voor het gevecht. Ook is het mogelijk dat de gelegenheid eenvoudig ontbreekt in het gevecht de eigen kracht tegenover die van een rivaal te plaatsen. Doet deze laatste omstandigheid zich voor, dan is de kans groot dat — behalve de al aangestipte ritualisering — aan theorieën omtrent mogelijke gevechten een bijzondere betekenis wordt gehecht. De betrokkenen zijn zich dan van het kunstmatige karakter van die theorieën soms nog wel bewust. Aan de andere kant wordt echter beseft, dat zij — bij gebrek aan de mogelijkheid tot realistische toetsing — zich ermee zullen moeten behelpen. Zo kon rond de eeuwwisseling van Mahans theorie omtrent de invloed van slagschepen op „sea power” zoveel invloed uitgaan, juist omdat toetsing van die stelling bij gebrek aan zeeoorlogen op enige schaal, ontbrak. Een alternatieve theorie, die van de Franse „Jeune école”, bleef in hetzelfde euvel steken. Aan welke van de twee de meeste waarde moest worden gehecht, viel voorlopig in de praktijk niet te bepalen. Later vielen theorieën omtrent de rol van de tank en van het vliegtuig een zelfde lot ten deel. Zij gaven aanleiding tot heftige pennestrijd, maar eerst de gevechtspraktijk kon uitsluitsel over hun waarde verschaffen. Hoe langer trouwens die toetsing uitbleef, des te extremer theoretische standpunten werden over het algemeen in die pennestrijd ingenomen. En des te groter was ook het aantal gezichtspunten dat werd opgeworpen.

Na 1945 was het ten aanzien van het kernwapen niet anders gesteld. Twee exemplaren waren begin augustus van dat jaar ingezet. De plotselinge capitulatie van Japan alleen aan dat gebeuren toeschrijven hield evenwel geen steek. De vraag wat men verder van het nieuwe wapen mocht verwachten, viel op basis van de tegen Japan opgedane ervaring dan ook niet te beantwoorden. Te minder

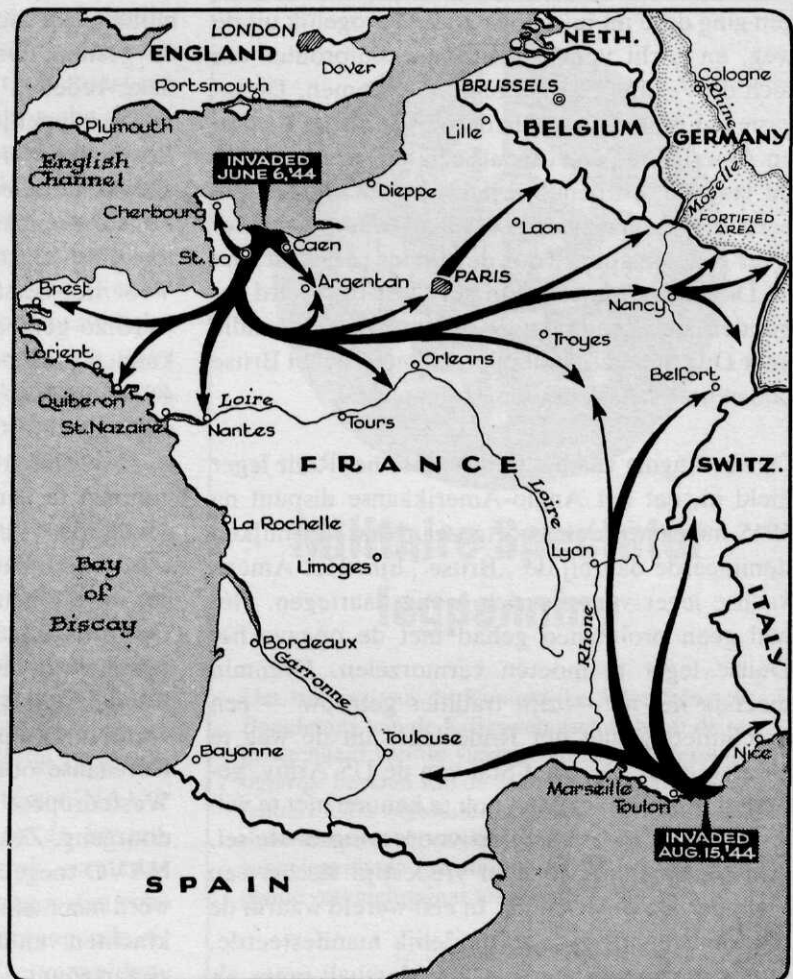
was dat het geval omdat de voorraad kernwapens nog enige tijd uiterst gering bleef. Bovendien was het conventionele strategische bombardement in de Tweede Wereldoorlog geen succes gebleken. Voorts ging de grootste dreiging nu uit van het Rode leger en het kernwapen kon voorlopig niet zinvol hiertegen worden ingezet. Dat Rode leger vormde trouwens niet alleen de grootste dreiging die van de Sovjet-Unie uitging, het vormde de enige dreiging, zeker nadat het gevaar in West-Europa van binnenlandse machtsuitholling door communistische partijen was bezworen. Om dat Rode leger draaide dus voorlopig alles. De Angelsaksische reactie op deze dreiging dient nu nader te worden onderzocht.

Van belang is dan te onderkennen, dat de beleving van die dreiging aansloot bij eerdere ervaringen uit de 20e eeuw. Tot twee keer toe was een vergelijkbaar leger motor geweest van een wereldoorlog. Tot twee keer toe ook bleek zo'n oorlog niet te winnen alvorens die motor — door sloop — volledig tot stilstand was gebracht. Vooral voor de Britten was dit, toen hen dat voor de eerste keer overkwam, een traumatische ervaring. De verliezen die zij in de Eerste Wereldoorlog bij hun offensieven leden, stonden in geen verhouding tot de verliezen van de Duitsers, de Russen en de Fransen. Voor een (ei)land echter, dat nog niet eerder met massalegers op het continent had geopereerd, kwamen die verliezen relatief veel harder aan. Geen wonder dan ook dat juist in Engeland na 1918 veel belangstelling bestond voor wapens, technieken en strategieën die de Britse krijgsmacht in een mogelijk nieuwe continentale oorlog een rechtstreekse krachtmeting met de vijandelijke „motor” zouden besparen. De tank, het strategische bombardement, de „indirect approach” zijn dan ook zonder meer op te vatten als Britse reacties op het trauma van de Somme.

Geen van deze middelen om, in mensenlevens, goedkoper ervan af te komen heeft echter in de nieuwe confrontatie met Duitsland veel zoden aan de dijk gezet. Zeker, in de gehele Tweede Wereldoorlog bedroegen de Britse verliezen minder dan in de ongeveer vijf maanden durende slag aan de Somme (1916). Die „winst” valt echter uitsluitend toe te schrijven aan het feit dat — anders dan in de periode 1914-1918 — in de Tweede Wereldoorlog de Britten nooit (op enkele weken in de zo-

De indirecte benadering, Brits versus Amerikaans patroon

(uit: The war in maps, an atlas of the New York Times maps. Oxford Univ. Press, Londen (1946))

mer van 1940 na) tegenover de hoofdmacht van het Duitse leger hebben gestaan. De Eerste Wereldoorlog verschilde uiteindelijk niet zoveel van de Tweede. In beide gevallen gaf Duitsland eerst op nadat zijn leger was gesloopt. Er bleek geen kortere route naar dit einddoel mogelijk. Het grote verschil tussen de beide oorlogen was slechts dat dit sloopwerk in de Eerste Wereldoorlog plaatsvond aan het Westelijk Front; in de Tweede in het Oosten. Voor het Britse leger had dat verschil een kortere verlieslijst tot gevolg.

Kort na 1945 bleek de dreiging van het Duitse leger door die van het Rode te zijn overgenomen. Behalve Engeland waren het nu trouwens vooral de VS die hierop hadden te reageren. De Amerikaanse militaire tradities hadden echter tot dan toe in een heel ander teken gestaan dan die van de Angelsaksische partner. Voor Amerika had het 20e-eeuwse massaleger (en de daarbij behorende massale verliezen) geen nieuwigheid gevormd. In

tegendeel, de VS hadden als het eerste Westerse land met die verschijnselen kennism gemaakt. Het land had er — in het post-Napoleontische tijdperk — zelfs een pioniersrol bij gespeeld. In zijn Burgeroorlog was de les geleerd, dat de tegenstander eerst tot overgave viel te brengen als diens legers volledig waren vernield en diens grondgebied bezet. Sindsdien wees het Amerikaanse militaire instinct dan ook stevast in die richting. De sleutel tot de overwinning lag in de directe confrontatie met de krijgsmacht van de vijand. Dat apparaat moest, liefst zo snel mogelijk, worden opgezocht en gesloopt.

Amerikaanse militairen maakten zich later dan ook geen illusies over goedkope en gemakkelijke oplossingen. Geen wonder dan ook dat zij in strategisch opzicht in de Tweede Wereldoorlog nogal eens in botsing kwamen met de Britten. De Amerikanen wensten de Duitse hoofdmacht zo snel mogelijk op te zoeken. De Britse leiding daarente-

gen ging deze nu juist liefst zo veel mogelijk uit de weg, en zocht voortdurend naar sluiproutes om toch de Vesting Europa binnen te komen. De invasie in Frankrijk moet in deze twist tussen Britten en Amerikanen dan ook als een overwinning voor de laatsten worden beschouwd. Dat die invasie eerst in de zomer van 1944 plaatsvond was echter weer een winstpunt voor de eersten. Het feit, dat de Duitse hoofdmacht aan het Oostfront werd gebonden, betekende dat de opmars uit Normandië naar Duitsland uiteindelijk toch meer in het Britse dan in het Amerikaanse patroon paste.

De vervanging van het Duitse door het Rode leger hield in, dat het Anglo-Amerikaanse dispuut na 1945 moest worden voortgezet. Naar zal blijken domineerde daarbij de „Britse” lijn. Het Amerikaanse leger verzette zich heftig daartegen. Het had geen problemen gehad met de opgave het Duitse leger te moeten vermorzelen. Evenmin meende het nu — zijn tradities getrouw — een krachtmeting met het Rode leger uit de weg te moeten gaan. De Chef Staf van de US Army, generaal Marshall, gaf dan ook te kennen níét te willen terugkeren naar het vooroorlogse stelsel. Amerika hield er toen in vredetijd slechts een klein beroepsleger op na. In een wereld waarin de nieuwe dreiging zich zo duidelijk manifesteerde, moest het roer echter om, en Marshall prees als oplossing het systeem van „Universal military training” (UMT) aan. De VS zouden dan te allen tijde over een massaleger beschikken en klaar staan voor een nieuwe wereldstrijd. Gezien de kracht en de positie van het Rode leger zou die immers vermoedelijk sterk gelijken op de Eerste en de Tweede.

Uiteindelijk echter werd Marshalls voorstel niet overgenomen. Het Amerikaanse militaire zwaartepunt kwam níét bij het leger te liggen. Als het belangrijkste vijandelijke object werd níét het Rode leger aangemerkt. Het kernwapenarsenaal bleek, mits fors uitgebreid en voorzien van H- en A-bommen, de mogelijkheid te bieden de traditionele Amerikaanse aanpak te laten schieten. Daarvoor in de plaats kwam nu de „Britse” lijn: het streven de vijandelijke militaire hoofdmacht te ontlopen en, met passering daarvan, de vijand in diens achterland te treffen. De les uit de Tweede Wereldoorlog, dat het strategische bombardement geen beslissing bracht zolang de vijandelijke

motor maar bleef lopen, werd hiermee dus terzijde gesteld. Om voornamelijk binnenlands-politieke redenen werd ervan afgezien de dure en maatschappelijk impopulaire UMT in te voeren. Bovendien werd gehoopt dat met een kernwapenaanpak de teleurstellende lessen van het conventionele bombardement geen geldigheid voor de toekomst bezaten.

Voor het eerst in de Amerikaanse geschiedenis werd zo gemeend de vijandelijke hoofdmacht te kunnen ontlopen. Op basis van twee overwegingen werd die breuk met het verleden gerechtvaardigd geacht. Op het hoogste, politieke niveau werd besloten het ambitieuze „roll back”-programma te vervangen door het bescheidener en goedkopere „containment”. Op het militaire vlak werd de aandacht van oorlog voeren verlegd naar het voorkomen van een oorlog, naar afschrikking. Op grond van deze besluiten, op grond ook van de opbouw van de Russische kernmacht, ontpopte de Koude Oorlog zich nu als een strijd zonder gevechten. Een plan, ontworpen na de schok van de Koreaanse oorlog, tegenover het Rode leger 96 Westeuropese divisies te plaatsen, vond geen doorgang. Zeker, de Bondsrepubliek werd tot de NAVO toegelaten en in de loop van de jaren '60 werd meer aandacht besteed aan de conventionele krachten van deze alliantie, desondanks bleef het zwaartepunt van de Westerse defensie op het hoogste escalatieniveau liggen, bij de Amerikaanse centrale systemen en dus op onvervalste afschrikking. Wat dat betreft bracht de overgang van „Massive retaliation” naar „Flexible response” dan ook bepaald geen fundamentele strategische verandering teweeg. Zolang deze toestand voortduurt, geldt ook dat de Oost-Westtegenstelling een krachtmeting blijft zonder gevechten. Het is dit verschijnsel dat ons terug voert naar von Clausewitz.

Ook zonder het gevecht als toetsing voor de krachtsverhouding draait alles in de Koude Oorlog natuurlijk juist om dat laatste. Acties, crises en allerhande initiatieven vloeien uit een beoordeling daarvan voort. Beide blokken blijven dan ook intens in deze krachtsverhouding geïnteresseerd. Tot een toetsing daarvan, die in haar ondubbelzinnige uitkomst de nieuwsgierigheid van iedereen bevredigt, zal het echter — gegeven de wederzijdse huiver voor het gevecht — niet kunnen komen.

Gevolg van deze situatie is, dat papieren vergelijkingen als alternatief voor het gevecht extra aandacht krijgen. Evenzeer vloeit uit die toestand voort dat strategische theorieën weer welig tieren en dat het vaak moeilijk is het onkruid hiertussen weg te wieden. Ook wordt in de loop der jaren steeds vader gegrepen naar „proxy wars”, als toetsend alternatief voor de echte confrontatie. Bovendien worden door de partijen elkaars krachten meer rechtstreeks afgetast tijdens periodieke crises. Het dreiggedrag dat zij hierbij ten toon kunnen spreiden, is echter aan duidelijke grenzen gebonden. Beide partijen immers wensen zo'n crisis onder geen beding in een gewapend conflict te zien ontaarden.

Deze wederzijdse terughoudendheid heeft geleid tot het opstellen en aanvaarden van afspraken, signalen, regels en symbolen. Hun functie is het escalatiegevaar in te dammen. Enerzijds worden dus periodieke crises (achteraf) wel gewaardeerd om hun (tussentijds) toetsende werking. Aan de andere kant wordt echter door beide partijen ernaar gestreefd te voorkomen dat zij al te realistisch worden. Internationale crises tussen NAVO en Warschau-Pact, tussen de VS en de Sovjet-Unie, zijn dan ook steeds aan een strak, escalatie-bezwerend ritueel gebonden. De vraag is dan echter wel of de bij eerdere gevechtsvervangende rituelen gebleken involutie nog valt te vermijden. De partijen confronteren elkaar „maar” in crises en in (eenzijdig opgestelde) strategische theorieën. Ook de verdere ontwikkeling van wapensystemen vindt voornamelijk plaats aan de hand van dit soort kunstmatige criteria. Dreigt hier niet het gevaar van gekunsteldheid en een steeds verder gaande verfijning, die niet altijd verbetering meebrengt? Te meer klemmt deze vraag omdat uit het verleden blijkt dat involutie in het algemeen niet naar bijster goedkope militaire oplossingen voert. Ernstiger is nog dat zij aanleiding kan geven tot een, gezien de investeringen wel begrijpelijk, maar daarom nog niet minder ernstig, gebrek aan aanpassingsvermogen. De gekunsteldheid en steriliteit van de spiegelgevechten in hun laat-middeleeuwse en fin-de-siècle-variant mogen in dit verband als waarschuwing dienen. Kernvraag voor de krijgswetenschap is dan hoe men het beste tussen de klippen van het gevecht en de involutie door kan varen. Met geen van beide immers is men uiteindelijk beter af.

Militaire Spectator legpenning

Het bestuur van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap heeft de ter gelegenheid van de viering van het honderdvijftigjarige bestaan van de Militaire Spectator op 29 januari 1982 ingestelde MILITAIRE SPECTATOR LEGPENNING, bedoeld om het schrijven over defensie-aangelegenheden te stimuleren, in het thans lopende verenigingsjaar toegekend aan

L. P. VAN OPPEN

generaal-majoor der infanterie b.d., voorzitter van de Koninklijke Nederlandse Vereniging „Ons Leger”

ter erkenning van

de loffelijke wijze waarop hij gedurende vele jaren in de landelijke pers alsmede in het periodiek van de Koninklijke Nederlandse Vereniging „Ons Leger” de lezer vertrouwd heeft gemaakt met de problematiek betreffende veiligheidsvraagstukken en defensie. Door zijn heldere betoogtrant, het voor leken begrijpelijke taalgebruik, zijn grote kennis van zaken en zijn positief kritische instelling heeft hij de lezer een verantwoord inzicht gegeven in de vraagstukken van en rond de Nederlandse defensie en internationale veiligheid, daarbij bijdragend aan een objectieve meningsvorming. De grote waardering voor zijn werk wordt nog versterkt wanneer men bedenkt dat de eisen die de dagbladjournalistiek stelt aan de actualiteit van de te behandelen onderwerpen zekere beperkingen met zich meebrengen.

Tijdens de op 12 mei jl. te 's-Gravenhage gehouden bijeenkomst is de legpenning door de voorzitter, kol art H. A. Couzy, uitgereikt.